

Лекція № 7.

Тема: Рух електронів у атомі. Поняття про орбіталь, форми орбіталей. Будова електронної оболонки атома. Взаємодія електронів із ядром. Енергетичні рівні й підрівні, послідовність їх заповнення електронами. Принцип мінімальної енергії. Правило Клечковського, принцип Паулі, правило Хунда.

Атом складається з ядра та електронної оболонки.

Електронна оболонка атома - це сукупність всіх електронів у даному атомі.

Хімічні властивості елементів визначаються будовою електронних оболонок їх атомів.

У 20-х роках ХХ в. вчені встановили, що електрон має двоїсту природу: він є одночасно часткою і хвилею (має властивості частинки і властивості хвилі).

Подання про подвійну природу електрона призвело до створення **квантово-механічної теорії будови атома.**

Відповідно до цієї теорії електрон (як і інші мікрочастинки) не має певної траєкторії руху. Можна говорити тільки про ймовірність знаходження електрона в різних частинах атомного простору.

Частина атомного простору, в якій ймовірність знаходження даного електрона найбільша (дорівнює $\approx 90\%$), називається атомної орбіталю.

Кожен електрон в атомі займає певну орбіталь і утворює електронне хмара, яке є сукупністю різних положень швидко рухомого електрона.

Атомна орбіталь і хмара електрона, який займає цю орбіталь, мають однаковий розмір, однакову форму і однаковий напрямок у просторі.

Для характеристики орбіталей і електронів використовуються **квантові числа.**

Енергія і розмір орбіталі і електронної хмари характеризуються головним квантовим числом n .

Головне квантове число приймає значення цілих чисел від 1 до ∞ (нескінченності):

$$n = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, \dots \infty$$

Орбіталі, які мають однакове значення n , близькі між собою по енергії і за розміром.

Сукупність орбіталей, які мають однакове значення головного квантового числа, - це енергетичний рівень.

Енергетичні рівні позначаються великими літерами латинського алфавіту.

Значення n	1	2	3	4	5	6	7
Позначення рівня	K	L	M	N	O	P	Q

→

Енергія і розмір орбіталей збільшуються.

Сукупність електронів, які знаходяться на одному енергетичному рівні, - це електронний шар.

На одному енергетичному рівні можуть знаходитися орбіталі (електронні хмари), які мають різні геометричні форми.

Форма орбіталей і хмар характеризується побічним (орбітальним) квантовим числом l .

Для орбіталей даного енергетичного рівня побічна (орбітальний) квантове число l приймає значення цілих чисел від 0 до $n-1$ (табл.3).

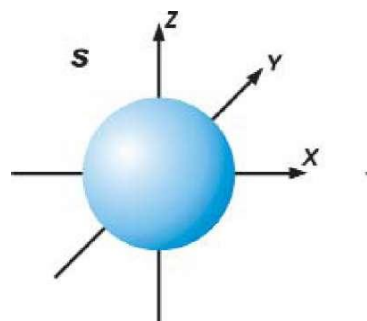
Таблиця 3.

Зв'язок між головними і побічними квантовими числами

Рівень	Головне квантове число n	Значення побічного квантового числа l
K	1	0
L	2	0, 1
M	3	0, 1, 2
N	4	0, 1, 2, 3

Орбіталі, для яких $l = 0$, мають форму кулі (сфери) і називаються *s*-орбіталями (умовно зображуються у вигляді кола).

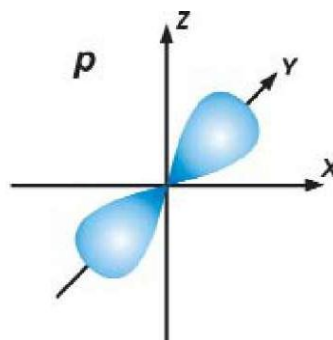
s-орбіталь ($l=0$)

s-орбіталь, як видно з табл.1, є на всіх енергетичних рівнях. На К-рівні (на першому енергетичному рівні) є тільки *s*-орбіталь.

Орбіталі, для яких $l = 1$, мають форму гантелі (об'ємної вісімки) і називаються *p*-орбіталями:

p-орбіталь ($l=1$)

p-орбіталі є на всіх енергетичних рівнях, крім першого (К) рівня. Орбіталі з великими значеннями l мають складнішу форму і позначаються так:

$l=2$	<i>d</i> -орбіталі
$l=3$	<i>f</i> -орбіталі

d-орбіталі є на всіх енергетичних рівнях, крім першого (К) і другого (L) рівнів. *f*-орбіталі є на всіх енергетичних рівнях, крім першого (К), другого (L) і третього рівнів.

Енергія орбіталей (E), які знаходяться на одному енергетичному рівні, але мають різну форму, неоднаково:

$$E_s < E_p < E_d < E_f$$

Тому енергетичні рівні складаються з енергетичних підрівнів.

Енергетичний підрівень - це сукупність орбіталей, які знаходяться на одному енергетичному рівні і мають однакову форму.

Значить, **орбіталі одного підрівня мають однакові значення головного квантового числа (n) і однакові значення побічного квантового числа (l).**

Енергетичний підрівень позначається так: головне квантове число записують арабською цифрою, побічне квантове число записують відповідною латинською літерою (*s*, *p*, *d*, *f* і т.д.).

Наприклад, *1s* - *s*-підрівень першого енергетичного рівня ($n = 1, l = 0$); *4d* - *d*-підрівень четвертого енергетичного рівня ($n = 4, l = 2$).

Кількість значень l для кожного рівня одно головному квантовому числу (див. табл.1).

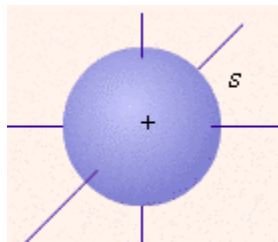
Тому число підрівнів на рівні теж одно головному квантовому числу.

Скільки орбіталей на різних підрівнях і чим відрізняються орбіталі одного підрівня? Орбіталі одного підрівня відрізняються напрямком (орієнтацією) у просторі.

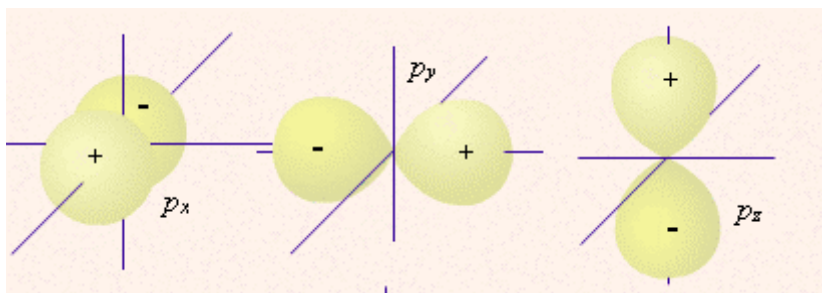
Магнітне квантове число m , характеризує напрям орбіталей (електронних хмар) в просторі.

Магнітне квантове число приймає значення цілих чисел від $-l$ через 0 до $+1$.

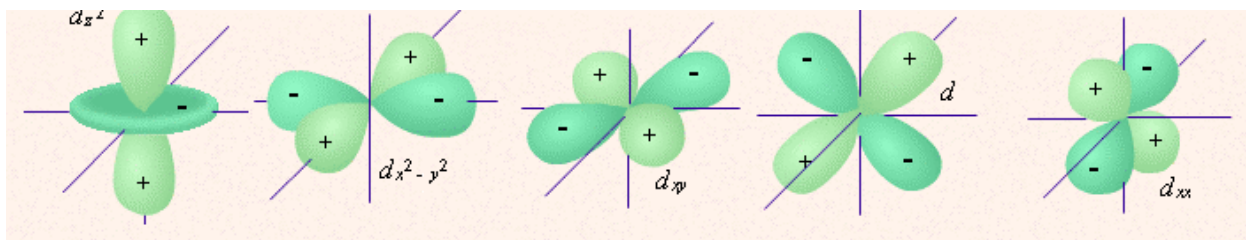
Кількість значень m , визначає число орбіталей на підрівні, наприклад **s-підрівень**: $l=0 \rightarrow m_l=0 \rightarrow 1$ орбіталь.

p-підрівень: $l=1 \rightarrow m_l=0 \rightarrow 1$ орбіталь.

d-підрівень: $l=2 \rightarrow m_l=-2, -1, 0, +1, +2 \rightarrow 5$ орбіталей.

Число орбіталей на підрівні равно: $2l+1$ (табл.)

Графічно будь-яка орбіталь зображується у вигляді клітки (квантової комірки):

s-підрівень

p-підрівень

d-підрівень

f-підрівень

Таблиця 4

Енергетичний рівень	Головне квантове число n	Значення l	Позначення підрівнів	Значення m_l	Число орбіталей на підрівні	Число орбіталей на рівні
K (перший)	1	0	1s	0	1	1
L (другий)	2	0	2s	0	1	4
		1	2p	-1, 0, +1	3	
M (третій)	3	0	3s	0	1	9
		1	3p	-1, 0, +1	3	
		2	3d	-2, -1, 0, +1, +2	5	

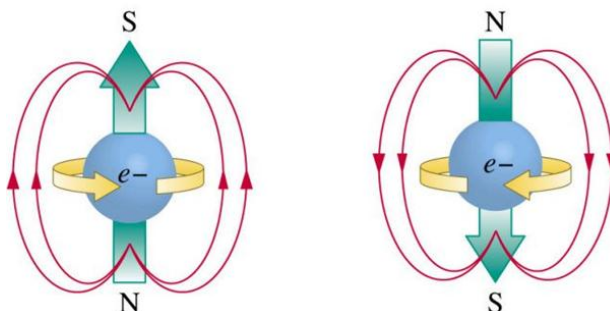
Загальне число орбіталей на енергетичному рівні: $N_{\text{орб.}} = n^2$

Отже, кожна орбіталь і електрон, який знаходиться на цій орбіталі, характеризуються трьома квантовими числами: головним n , побічним l і магнітним m .

Електрон характеризується ще одним - квантовим числом (від англ. to spin – кружляти обертати).

Спінове квантове число (спін електрона) m_s , характеризує обертання електрона навколо своєї осі і приймає тільки два значення: $+\frac{1}{2}$ та $-\frac{1}{2}$

Схематично це можна показати так:

Електрон зі спіном $+\frac{1}{2}$ умовно зображують так: $\uparrow$; зі спіном $-\frac{1}{2}$: $\downarrow$

Принцип Паулі: говорить:

В атомі не може бути двох електронів з однаковим набором всіх чотирьох квантових чисел.

Тому на одній орбіталі не може бути більше двох електронів; ці два електрони мають однаковий набір трьох квантових чисел (n, l, m), і повинні відрізнятися спінами (квантовим числом m_s): $\uparrow\downarrow$

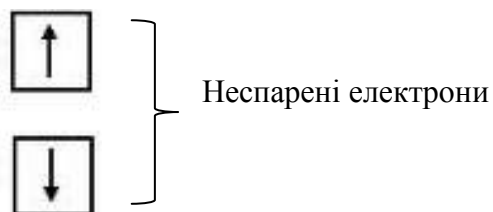
Таблиця 5

Максимальне число електронів на енергетичних рівнях

Рівень	Підрівень	Максимальне число електронів на підрівні	Максимальне число електронів на рівні
К (перший)	1s	2	2
L (другий)	2s	2	8
	2p	6	
M (третій)	3s	2	18
	3p	6	
	3d	10	

Два електрона, які знаходяться на одній орбіталі, називаються спареними (або неподіленою електронною парою).

Спарені електрони є електрони з протилежними (антипаралельними) спінами.

Загальне число електронів на енергетичному рівні: $N_{\text{ел.}} = 2n^2$

Що ще потрібно знати для встановлення будови електронної оболонки атома будь-якого елемента?

Для цього потрібно знати порядок заповнення орбіталей електронами.

Порядок заповнення електронами атомних орбіталей визначає **принцип найменшої енергії** (принцип мінімуму енергії).

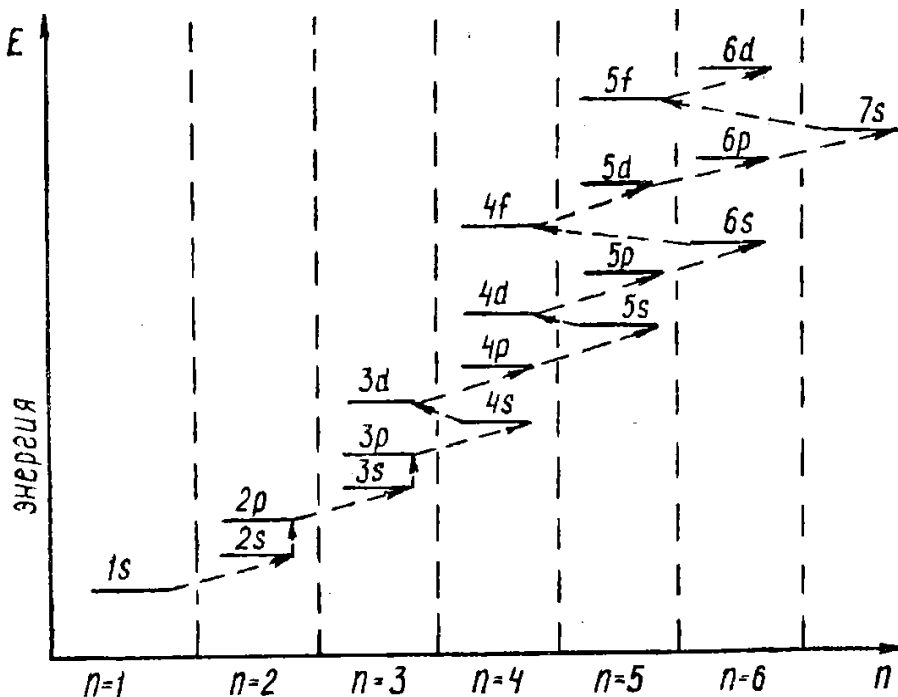
Основне (сталій) стан атома - це такий стан, який характеризується мінімальною енергією. Тому електрони заповнюють орбіталі в порядку збільшення їх енергії.

Орбіталі одного підрівня мають однакову енергію.

Наприклад, три орбіталі даного p -підрівня мають однакову енергію.

Тому принцип найменшої енергії визначає порядок заповнення енергетичних підрівнів: **електрони заповнюють енергетичні підрівні в порядку збільшення їх енергії.**

Як показує мал.1., найменшу енергію має $1s$ -підрівень, який першим заповнюється електронами.

Мал.1 Розташування підрівнів по енергії та порядок їх заповнення електронами (показаний стрілками)

Потім послідовно заповнюються електронами наступні підрівні: $2s$, $2p$, $3s$, $3p$. Після $3p$ -підрівня електрони заповнюють $4s$ -підрівень, так як він має меншу енергію, ніж $3d$ -підрівень.

Це пояснюється тим, що енергія підрівня визначається сумою головного і побічного квантових чисел, тобто сумою $(n + l)$. Чим менше ця сума, тим менше енергія, підрівня. (Наприклад, для $4s$ -підрівня $n + l = 4 + 0 = 4$, а для $3d$ -підрівня $n + l = 3 + 2 = 5$, тому $E_{4s} < E_{3d}$).

Якщо суми $n + l$ однакові для різних підрівнів, то їх енергія тим менше, чим менше головне квантове число n .

(Наприклад, для $3d$ -підрівня $n + l = 3 + 2 = 5$ і для $4p$ -підрівня $n + l = 4 + 1 = 5$, але $E_{3d} < E_{4p}$, так як головне квантове число $3d$ -підрівня дорівнює 3, а $4s$ -підрівня - 4).

Викладені правила були сформульовані в 1951 р радянським ученим В.М. Клечковського (**правило Клечковського**).

Подальший порядок заповнення підрівнів зображений на рис. 1.

На підрівнях, які показані на рис.1, може розміститися 112 електронів. В атомах відомих елементів знаходиться від 1 до 110 електронів. Тому інші підрівні в основних станах атомів не заповнюються електронами. Нарешті, залишилося з'ясувати питання, в якому порядку електрони заповнюють орбіталі одного підрівня. Для цього потрібно познайомитися з **правилом Хунда**.

На одному підрівні електрони розташовуються так, щоб абсолютне значення суми спінових квантових чисел (сумарного спина) було максимальним. Це відповідає **стійкому стану атома**.

Розглянемо, наприклад, яке розташування трьох електронів на p -підрівні відповідає стійкому стану атома:

Розрахуємо абсолютне значення сумарного спина для кожного стану:

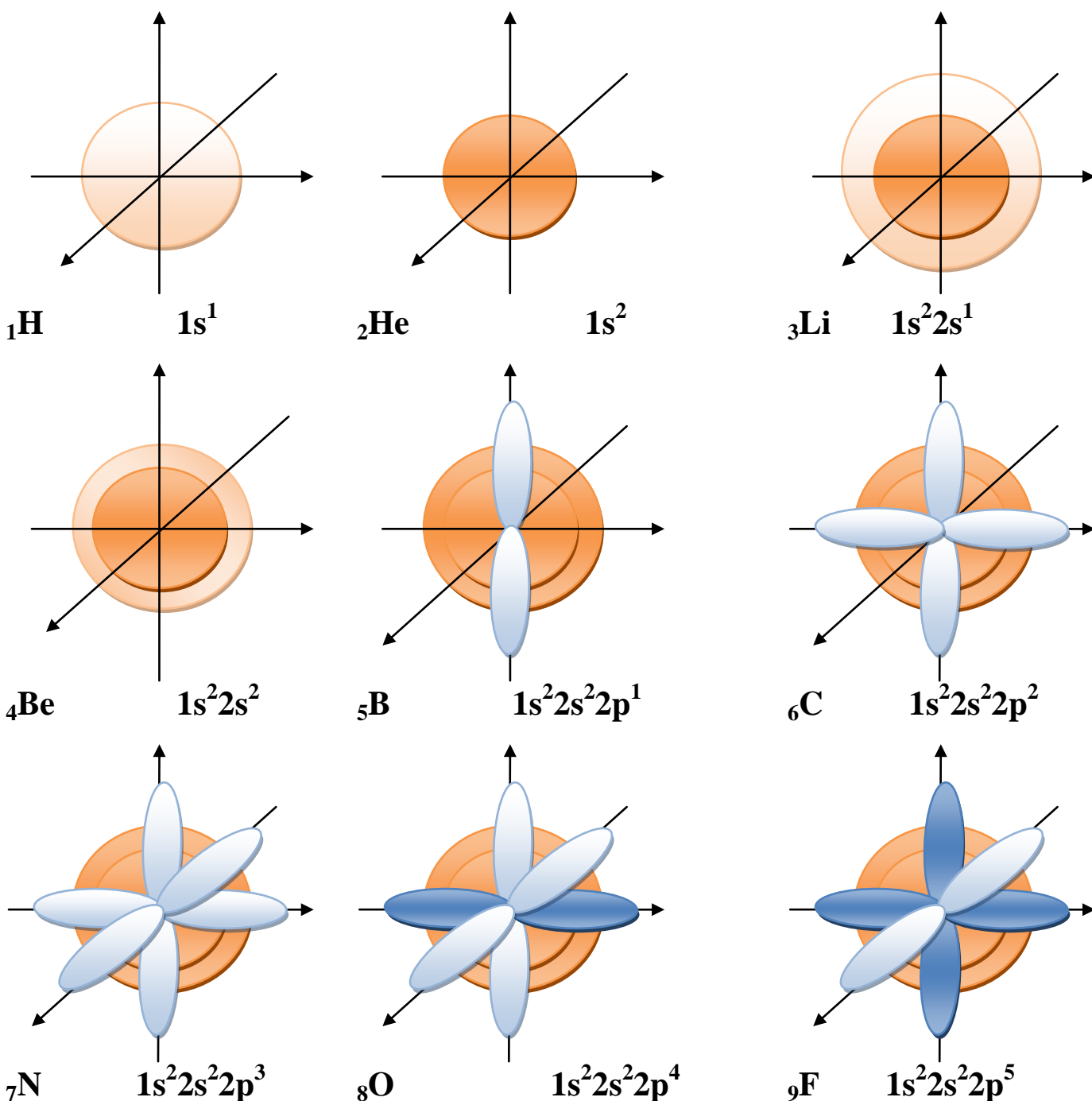
1) $|\frac{1}{2} - \frac{1}{2} + \frac{1}{2}| = \frac{1}{2}$;   2) $|\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2}| = \frac{3}{2}$

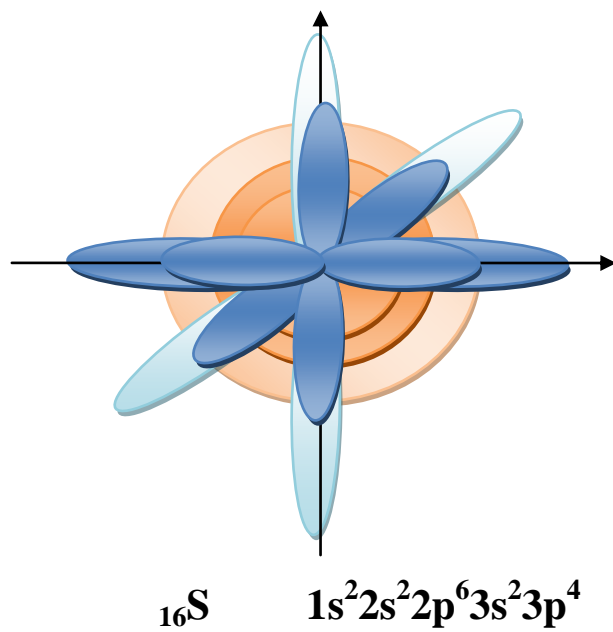
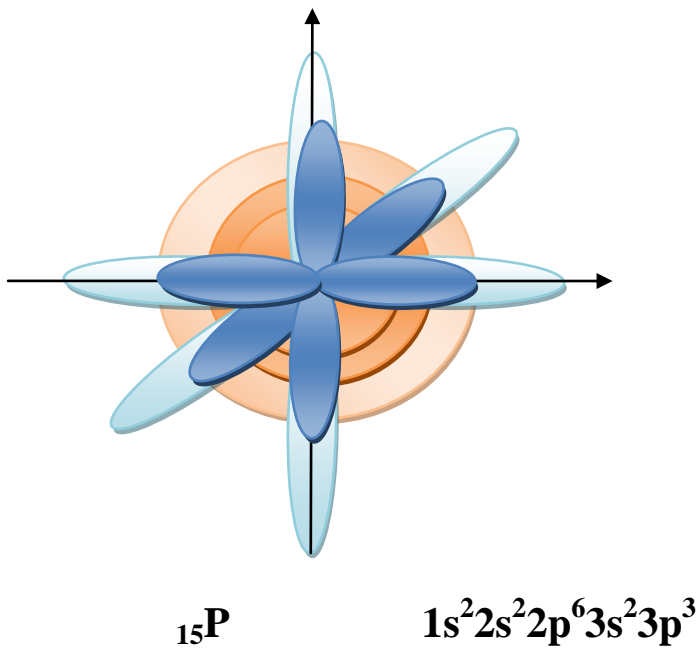
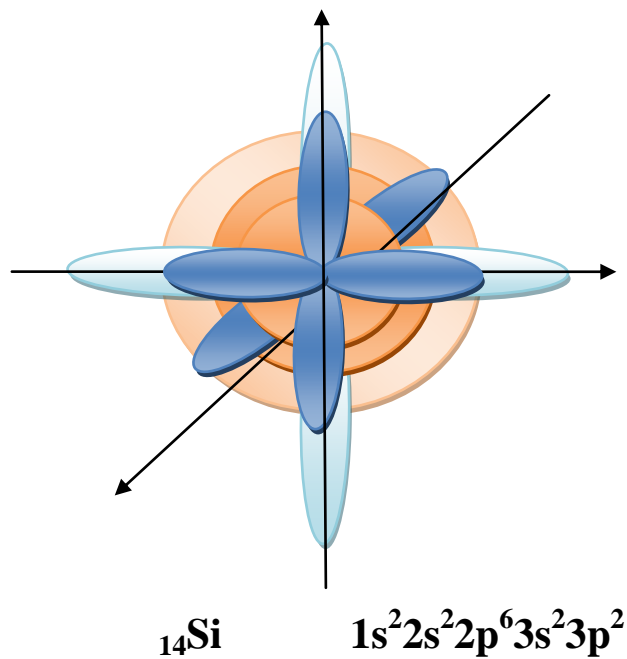
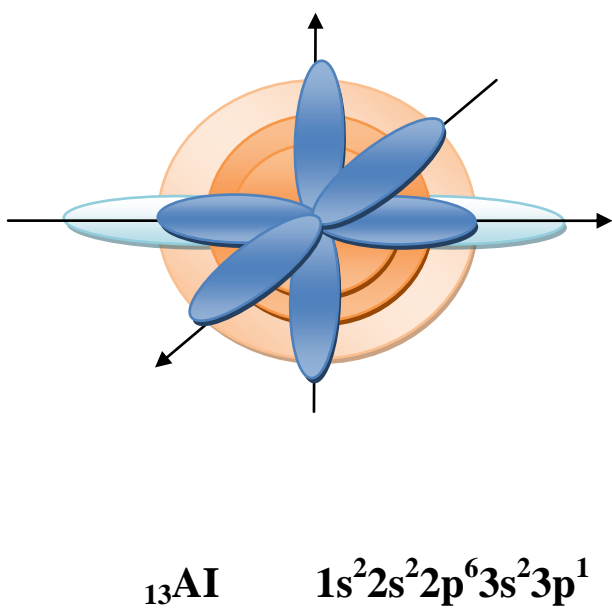
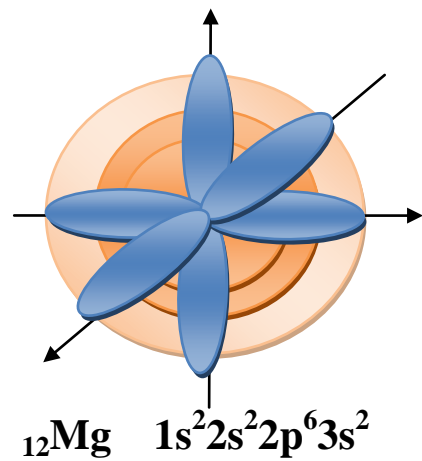
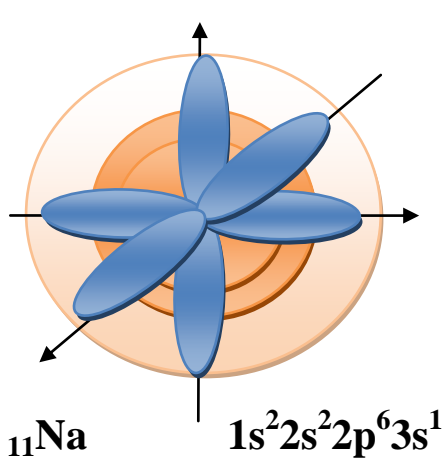
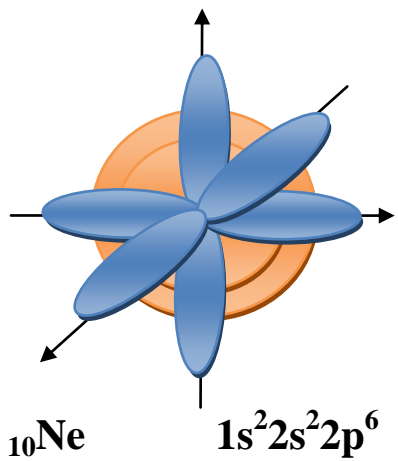
3) $|\frac{1}{2} - \frac{1}{2} + \frac{1}{2}| = \frac{1}{2}$;   4) $|\frac{1}{2} - \frac{1}{2} - \frac{1}{2}| = |-\frac{1}{2}| = \frac{1}{2}$

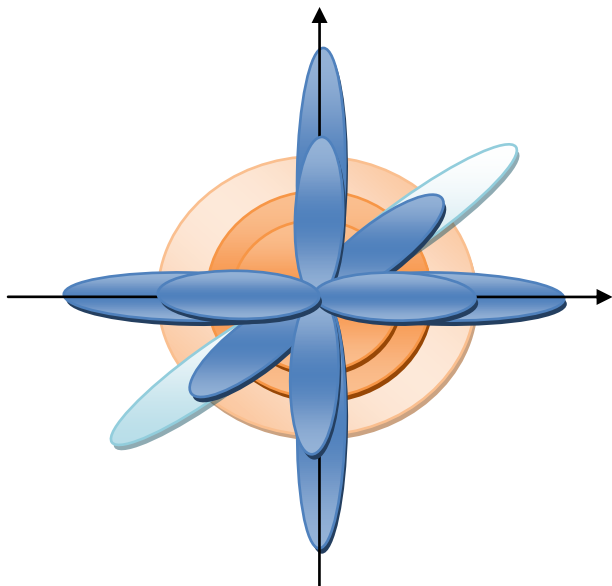
5) $|\frac{1}{2} - \frac{1}{2} - \frac{1}{2}| = |-\frac{1}{2}| = \frac{1}{2}$

Максимальним абсолютним значенням сумарного спина характеризуються стани 2 і 5. Тому саме вони відповідають стійким станам атома.

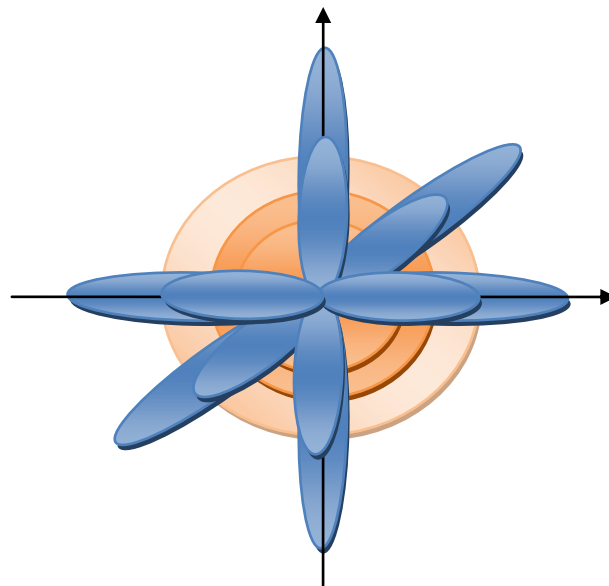
Моделі електронних оболонок атомів I-III періодів

${}_{17}\text{Cl}$ $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^5$

${}_{18}\text{Ar}$ $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6$

ПОЯСНЕННЯ:

світлий колір електронної оболонки – розташовані неспарені електрони,
темний колір електронної оболонки – розташовані спарені електрони.